

CZU: 654.197(478)“1988/1998”

[https://doi.org/10.59295/sum2\(11\)2023_20](https://doi.org/10.59295/sum2(11)2023_20)

TELEVIZIUNEA DIN REPUBLICA MOLDOVA: ANII DE NOU FĂGAȘ (1988 – 1998)

Boris PARFENTIEV,*Universitatea de Stat din Moldova*

Primii ani din perioada analizată, de facto, coincid cu primii ani de tranziție de la totalitarism la democrație. Pluralismul de opinii, sistemul pluripartidist, libertatea de exprimare au devenit o realitate înfăptuită în mod legal în societatea încă sovietică. Astfel au fost create premise pentru dezvoltarea unui jurnalism liber. După declararea suveranității Republicii Moldova din 1990 și independenței din 1991, survin schimbări radicale – Televiziunea de stat își schimbă statutul și devine Televiziune Națională, apar programe de dezbatere a problemelor stringente din societate. Însă, din 1993, se observă și primele însemne de cedare a unor poziții obținute în primii ani de tranziție. Se revine la unele practici din perioada precedentă. Sporește volumul de emisie dedicat reflectării activității organelor statale - tipice dări de seamă, în care lipseau alte puncte de vedere - reminiscențe din sistemul totalitarist. Spre sfârșitul perioadei analizate fost redusă finanțarea televiziunii, care a adus o diminuare a volumului de emisie (până la 6 ore pe zi) ceea ce nu permitea o evaluare exhaustivă a multiplelor probleme din societate.

Cuvinte-cheie: televiziune, societate, independență, tranziție, democratizare, politici editoriale, libertate de exprimare, pluralism de opinii.

TELEVISION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: A DECADE OF TRANSFORMATION (1988 – 1998)

The initial years of this decade marked the transition from totalitarianism to democracy. During this time, the pluralism of opinions, the establishment of a multiparty system, and the embrace of freedom of expression became legally recognized realities, even within the remnants of Soviet society. This shift laid the foundation for the emergence of independent journalism. Following the Republic of Moldova's declaration of sovereignty in 1990 and its subsequent independence in 1991, significant changes took place. State Television evolved into National Television, introducing programs that addressed pressing societal issues. However, after 1993, there were noticeable regressions. The media landscape began reverting to some of its former practices, such as increasing the number of broadcasts that solely highlighted the activities of state bodies. These reports often lacked diverse perspectives, echoing the one-sided narratives of the totalitarian era. By the close of the decade, funding for television was slashed, leading to a reduction in broadcast hours (to as few as 6 hours daily). This limited coverage hindered a comprehensive discussion of the myriad challenges facing society.

Keywords: television, society, independence, transition, democratization, editorial policies, freedom of expression, pluralism of opinions.

Introducere

În edițiile precedente ale revistei științifice *Studia Universitatis Moldaviae* din ultimii doi ani (nr. 11(01) 2022, nr. 11(02) 2022 și nr. 11(01) 2023, seria - Științe Economice și ale Comunicării), a se vedea articolele - *Istoria Televiziunii din Moldova: cadrul de constituire și de afirmare*, în care ne-am referit la analiza primului deceniu de activitate (1958-1968) a primei televiziuni din Republica Moldova - TVM, *Televiziunea din Republica Moldova în anii de severă cenzură* (1968-1978) - o cronică a activității TVM în cel de-al doilea deceniu a istoriei sale, *Televiziunea din Republica Moldova în anii de hotar între epoci* (1978-1988) – perioada de trecere de la sistemul politic totalitarist spre o societate democratică – au fost analizate programele și politicile editoriale ale Televiziunii din Moldova în primele trei decenii de activitate.

Următoarea cercetare este dedicată preocupărilor TVM în cel de-al patrulea deceniu (1988-1998) pe calea instituirii unei societăți democratice. Primii ani din perioada analizată, de facto, coincid și cu primii ani de tranziție de la totalitarism la democrație.

Context

Etimologic noțiunea de tranziție își trage originea din latinescul *transițio*, ceea ce înseamnă un proces provizoriu, o trecere (lentă sau bruscă) de la o stare, de la o idee, la alta. Schimbările în viața social-politică, economică, culturală a societății, dar și în politicile editoriale ale mass-media, de regulă, nu se produc brusc, „peste noapte”. Germenele schimbării apare în perioadele precedente, se dezvoltă și apoi aduce schimbarea. Sfârșitul anilor '80, secolul trecut, este marcat de evenimente sociopolitice, influențate de politicile promovate de unii lideri de partid din acea perioadă și care au rămas în istorie ca politicieni de „glasnosti” și „perestroika” (transparentă și restructurare). Deci, și perioada de tranziție postcomunistă care, spunem că începe de la declararea suveranității Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești în anul 1990 și trecerea pe calea dezvoltării independente a țării în anul 1991, de-facto demarează mai înainte, din anii 1987-1988, când în republică se înfiripă Mișcarea de eliberare națională. Și, credem, nu vom greși dacă vom afirma că procesul de liberalizare politică, care a început în țară la hotarul deceniilor opt și nouă al secolului trecut, în mare măsură se datorează activității mijloacelor de comunicare în masă, inclusiv a televiziunii. Din propria practică (autorul în acea perioadă activa în funcția de redactor-șef al redacției programe pentru tineret TV) vom susține că programele din ciclul „*Unda tineretului*” includeau subiecte cu probleme stringente, de actualitate din viața societății, care erau puse la dezbatere cu păturile sociale cele mai largi, plasând carul mobil al televiziunii în Piața Biruinței (actualmente Piața Marii Adunări Naționale) și oferind posibilitatea de a se exprima pentru toți doritorii. Temele puse în discuție țineau de rolul partidului în degradare, de nivelul de trai al elitei și al mării majorități a populației, de asigurarea cu cele necesare pentru un trai decent, de schimbul de valori culturale cu alte popoare etc. Era un timp, când partidul de la conducere nu mai putea răspunde la întrebările cetățenilor, nu mai putea explica procesele ce se produceau în societate, problemele care apăreau în lanț și anume *televiziunea în multe cazuri a luat rolul executat de partidul politic*, încercând să explice motivele schimbărilor iminente, așteptate de societate. Oamenii se adresau la radio și televiziune ca la ultima instanță, care le poate oferi un răspuns. Un sondaj de opinie, efectuat de serviciul de investigații sociologice ce activa în cadrul instituției, atesta la începutul anului 1990 că cele mai vizionate emisiuni de către spectatorul moldovean erau „*Unda tineretului*” - 76 de procente, revista satirică „*Ariciul*” - 74 de procente, „*Viața satului*” - 63 procente, „*Noi și legea*” - 61 procente, „*Forum*” și „*Natura și noi*” - câte 48 de procente, indicatori care astăzi sunt greu de depășit [1].

Politicile editoriale promovate de Televiziunea Moldovenească la începutul perioadei examinate poartă caracter tranzitoriu, sub însemnul divergențelor dintre formele vechi de organizare a activității de creație și noile principii de funcționare ale mass-media proprii unei societăți democratice. Sensul perioadei tranzitorii, prin care trecea societatea, este expus elocvent de către savantul moldovean V. Saca în lucrarea sa „*Interese politice și relații politice: dimensiuni tranzitorii*”: „*Procesele schimbărilor politice de revoluționare și de reformare întruchipează în sine atât transformări radicale ale sistemului de putere și ale instituțiilor acestuia (aspect tranzitoriu), cu orientări și relații noi bazate pe norme și valori democratice, cât și tendințe de a reevoca, a reactualiza în câmpul sociopolitic al tranziției idei, valori, mecanisme autoritar-totalitare ale experienței anterioare din regimul vechi (aspect reproductiv)* [2, p. 145].

Drept exemplu al aspectului reproductiv al perioadei de tranziție prin care trecea televiziunea servește grila de emisie pentru anul 1990, în care pe lângă emisiunile de factură nouă, - „*Forum*” (program de discuții pe teme actuale), „*Dialog cu telespectatorii*” (cu participarea personalităților remarcante, care răspundeau la apelurile telefonice ale spectatorilor), ciclul „*Situația social-politică: argumente în favoarea stabilizării*”, își găsea loc și rubrica „*Partidul: căile înnoirii*”.

Realitățile în schimbare au exstins în mod semnificativ aria tematică a emisiunilor audiovizuale. Pentru telespectatorul moldovean, care spre sfârșitul anilor '80, de facto, cuprindea deja întreaga populație a republicii (conform statisticii, existau peste un milion de televizoare), erau noi și neobișnuite temele propuse spre dezbatere: „*Privilegiile nomenclaturii de partid*”, „*E bine să fii bogat?*”; reportajele televizate de la concursurile de frumusețe, care până atunci erau considerate atribute ale lumii burgheze. Dar, desigur, cel mai mare interes l-au stârnit emisiunile dedicate reformelor politice, schimbărilor în administrarea statului: pierderea monopolului partidului comunist și introducerea pluripartidismului, nașterea mișcării de eliberare națională.

Tot în această perioadă s-a mai dezvoltat un fals al propagandei sovietice, cel al „rezolvării problemei naționale” care, conform politicii oficiale, în Uniunea Sovietică a fost soluționată „definitiv și pe veci”. Anume în anii perestroicai se intensifică conflictele etnice între „republicile frățești”. Exemplu poate servi conflictul militar dintre Azerbaidjan și Armenia. Se desfășoară mitinguri și manifestații de amploare împotriva rusificării în republicile din Caucaz, din Asia Centrală, dar și în Ucraina și Moldova, iar republicile baltice - Letonia, Lituania și Estonia, tot mai insistent se pronunță în favoarea separării de Uniunea Sovietică. Toate aceste evenimente și mișcări de eliberare națională au luat prin surprindere conducerea imperiului sovietic. Procesele de dezintegrare capătă un avânt tot mai mare, iar în mijloacele mass-media nou apărute tot mai insistent se cere eliminarea Articolului 6 din Constituția sovietică, care legifera monopolul partidului comunist în sistemul politic al societății sovietice și stabilirea unui sistem multipartidist.

Procesele restructurării societății au luat o altă turnură decât cea așteptată de conducerea de partid și de stat, desfășurându-se conform propriilor legi, care nu depindeau de intențiile inițiatorilor „restructurării” și „transparenței”. Se produce o politizare rapidă a întregii societăți – proces la care în mare măsură a contribuit și televiziunea prin transmisiunile în direct ale ședințelor Primului Congres al deputaților poporului din URSS. Dezbaterile aprinse, ciocnirile fervente dintre susținătorii și opoziții reformelor democratice, reacția rebelă a unei mari părți ai corpului legislativ la inițiativele Secretarului General al Comitetului Central al PCUS, Președinte al Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice M. Gorbaciov - toate aceste acțiuni pentru prima dată erau transmise în direct de posturile de radio și de Televiziunea Centrală de la Moscova. Societatea în simpatiile sale politice s-a divizat în trei categorii: prima - care susținea lagărul comuniștilor-conservatori și care se opunea schimbărilor în politică, economie, viața socială; a doua - susținătorii restructurării lui Gorbaciov, care credeau în posibilitatea perfecționării societății sovietice socialiste și a treia categorie – forțele care doreau schimbări radicale în viața țării.

În martie 1990, sub presiunea opiniei publice și a opoziției consolidate, din Constituția URSS a fost eliminat Articolul 6 și, ca rezultat, a fost lichidat monopolul partidului comunist în viața politică a țării, Articol care stipula rolul hegemon al partidului comunist în viața societății sovietice și care susținea că partidul comunist este unicul partid legal, care apără interesele tuturor categoriilor sociale, - ale muncitorilor, țăranilor-colhoznicilor și ale intelectualității. În urma schimbărilor efectuate în Constituție, a fost adoptată Legea „Despre organizațiile obștești”, care a deschis calea pentru apariția și prosperarea unui sistem oficial pluripartid. În luna iunie a aceluiași an apare Legea „Despre presă și alte mijloace de informare în masă”, care a provocat schimbări radicale în condițiile de funcționare a mass-mediei: a fost anulată cenzura, în locul principiului permisiv din partea organelor de partid de a deschide o nouă instituție media, a fost introdus principiul de înregistrare, conform căruia fiecare cetățean sau colectiv redacțional era în drept să devină fondator al unui post de radio sau de televiziune, al unui ziar sau reviste. Astfel a fost creat un câmp legal pentru dezvoltarea unui jurnalism liber. Pluralismul de opinii, sistemul pluripartidist, libertatea de exprimare au devenit o realitate înfăptuită în mod legal în societatea încă sovietică.

Scăderea treptată a autorității organelor centrale ale puterii și consolidarea mișcării de eliberare națională au dus la consolidarea și dezvoltarea mass-mediei naționale. Însă, în primii ani ai „restructurării”, schimbările în structura televiziunii și radiodifuziunii sovietice (Telerradiodifuziunea Moldovei fiind parte integrantă) erau mai puțin sesizate decât în presa scrisă. Acest fapt se explică prin aceea, că televiziunea și radioul din republicile sovietice erau controlate în totalitate de către structurile Comitetului unional pentru televiziune și radiodifuziune de la Moscova, care ținea sub un control strict emisiile televizate atât a Televiziunii Centrale de la Moscova, cât și a celor republicane. De asemenea, structura organizatorică a întregului sistem al televiziunii sovietice nu a suferit careva schimbări în anii „restructurării”, toate mijloacele tehnice și de difuzare a semnalului televiat rămânând în mâinile statului. Dar, în pofida tuturor impedimentelor restricționale, noul suflu de libertate își găsea loc și în emisiile televizate.

În anul 1989 o mostră de emisie în stil democratic, cu expunere de opinii diferite, o constituie noul ciclu, intitulat „Telereferendum” (Redacția emisiunii publicistice), care și-a pus scopul să atragă în fața ecranelor un cerc cât mai mare de cetățeni la dezbaterile problemelor vitale, de importanță raională, orășenească, republicană. Prima emisiune a noului ciclu a fost derulată la 27 februarie 1989 și a fost dedicată problemelor ecologice ale Chișinăului.

Subiectele ecologice sunt tot mai frecvente în programele Televiziunii din Moldova. Unul din promotorii acestei tematici a fost telegurnalistul Andrei Dumbrăveanu, care începând încă din anul 1987 a dedicat o serie de emisiuni stării precare a râului Nistru. În aprilie 1989, sub egida lui demarează un nou ciclu „*Râul Nistru - sub patronajul televiziunii*”, în cadrul căruia cu regularitate sunt discutate problemele poluării fluviului, scoaterii ilicite a nisipului, braconajului în pescuit etc.

Un alt ciclu, ce era în pas cu cerințele timpului, ca rezultat al proceselor de restructurare și democratizare a vieții sociale, a devenit cel intitulat „*La întrebările Dumneavoastră răspund miniștrii*”. Tot mai des în emisiuni se vorbește despre autogestione, autodirijare, mișcare cooperatistă, faliment, șomaj - noțiuni noi, nemăiîntâlnite până atunci în vocabularul cotidian al mass-mediei și al poporului, numit sovietic. Încep discuții la contradictoriu despre politica națională a partidului comunist, cu referiri nu numai la tradiționalele teze leniniste, dar și la deformările ce au avut loc pe parcursul anilor în politica națională promovată în Uniunea Sovietică. Acum încă câțiva ani în urmă era de neînchipuit de a vorbi la microfon sau în fața camerei de luat vederi și de a pune la îndoială teoriile politicii naționale leniniste, Lenin fiind dumnezeul comuniștilor. Iată ce scria Dumitru Țurcanu, redactor-șef, Redacția emisiuni publicistice în săptămânalul Teleradiocompaniei din 28 august – 3 septembrie 1989: „*Istoria URSS poate fi o mărturie a dezvoltării naționale a zecilor de popoare, dar și a tragediei a unui șir de popoare, ce au fost strămutate de pe locurile lor tradiționale de trai.*” Și în continuare face referiri la „*criza ce are loc între națiuni, la izvoarele conflictelor, la faptul cum se manifestă ele în republica noastră și care sunt căile ameliorării lor pe baza noilor mecanisme de stat - sociale și economice*”. Exemplele prezentate sunt argumente, că televiziunea se încadra în discutarea/dezbaterea tuturor problemelor ardente din societate, temele tabu rămânând în trecut.

Încă un element nou al emisiei din perioada analizată îl constituie Maratoanele republicane televizate. Una din primele manifestații de acest tip s-a desfășurat la 7 aprilie 1990 și a fost consacrată revitalizării monumentelor de istorie și cultură. După cum se menționa mai târziu în presa timpului, a fost „*o zi de televiziune întru reconstruirea temeiurilor spiritalității noastre*”. Începând cu anul 1991, formatul de emisie, intitulat „*Telemaraton*” își găsește un loc permanent în grila de programe. La 13 aprilie, sub acest generic este desfășurată o manifestație de amploare, dedicată problemelor ecologice și intitulată „*De suflet, de sănătate*”. La 25 aprilie, - încă un Telemaraton - cu ocazia împlinirii a 5 ani de la trista zi a catastrofei de la stația atomică Cernobâl. Pentru prima dată s-a vorbit deschis și direct despre consecințele tragice ale acestui dezastru, despre soarta de mai departe ale celor ce au avut de suferit de pe urma radiației.

În anul 1990, când spațiul economic comun al republicilor unionale se destrăma tot mai mult iar Uniunea Sovietică se risipea vădit, apare nesecitatea imperioasă de a trece la noi forme de gestionare a economiei. Și Televiziunea Națională se prezintă cu un nou ciclu, intitulat „*Economia de piață: teorie și practică*”, în care se aducea la cunoștința cetățenilor trăsăturile economiei de piață, când întreg sistemul economic se autoreglează, statul având o intervenție minimă în economie. Se vorbea despre raportul cerere – ofertă și rolul determinant al pieței în circulația bunurilor de la producător la consumator, despre libertatea fiecăruia de a produce și a se angaja în schimbul de mărfuri, servicii conform judecăților și inițiativelor sale. Era o materie nouă pentru societatea ce ieșea din socialism, în cadrul căruia exista o economie cu planificare centrală, când mijloacele de producție aparțineau întregii societăți, adică tuturor și nimănui și care nu putea fi eficientă. Nu exista și o remunerare conformă eforturilor depuse. Noua emisiune s-a bucurat de interesul și susținerea mișcării cooperatiste (cooperativa este o organizație de afaceri deținută și operată de un grup de indivizi pentru propriul lor beneficiu), mișcare, care făcea primii pași în Republica Moldova.

Pe fundalul evenimentelor separatiste din Transnistria, Televiziunea Națională face încercări de a păstra integră Republica Moldova, punând pe post mai multe emisiuni sub genericul „*Destin comun - grijă comună*” sau „*Situația social-politică: argumente în favoarea stabilizării*”, protagoniștii cărora veneau în fața publicului cu reflecții despre situația social-politică precară și cu sfaturi de redresare.

În anul 1990, când partidul comunist (PCUS) ceda pozițiile sale de conducere în societate, noile forțe politice, în majoritate formate din membrii aceluiasi partid, însă de o orientare democratică și care înțelegeau inevitabilitatea schimbărilor, nu se mai încumetau să îngrădească libertatea de exprimare. În ianuarie 1990, odată cu numirea unui nou director al Televiziunii Moldovenești – **Constantin Pârțac**, survin schimbări și în politicile editoriale promovate de instituție. Aducem câteva teze din programul de activitate al noii con-

duceri a Televiziunii, din care reies scopurile noilor politici editoriale: „Să facem o televiziune națională, să ne debarasăm de maladia imitației, să scoatem în evidență specificul acestui pământ, patriotismul nostru cultural. Să depășim nivelul redus al culturii lingvistice la televiziune. Pluralismul de opinii să-și găsească loc permanent în programele televiziunii. Televiziunea trebuie să devină mai receptivă la evenimentele și procesele ce au loc în viața socială. Sarcina nr.1 este de a crea un serviciu informativ modern, precum și un colectiv de comentatori politici. A îmbunătăți relațiile cu alte studiouri” [3].

La 15 iunie 1990, printr-o Hotărâre a Sovietului Suprem al RSSM, semnată de Președintele Sovietului Suprem M. Snegur, a fost lichidat Comitetul de Stat pentru Radiodifuziune și Televiziune și a fost creată Radioteleviziunea Națională a RSSM; ritmul schimbărilor a sporit, politicile editoriale elaborate fiind transpuse în viață prin includerea noilor cicluri de emisiuni, prin aprobarea noii grile de emisie. Schimbările calitative au început de la edițiile informative, care, de regulă, formează fațeta canalelor generaliste de televiziune. A fost elaborată concepția unui „program informativ modern, care să satisfacă cerințele tuturor categoriilor de telespectatori” - mărturisea E. Josanu, redactorul-șef al Redacției de actualități de atunci, referindu-se la noua ediție de actualități, denumită „Mesager”, care a debutat în luna iulie 1990 [4]. Schimbările efectuate în edițiile de știri aveau drept scop *separarea informației de comentarii*, fapt pentru care în structura redacției de actualități a fost creată o nouă subdiviziune - de comentatori politici, care prezentau comentarii la evenimentele principale ce se produceau în țară și peste hotare separat de buletinul de știri. O altă schimbare în politicile editoriale ale edițiilor de știri ținea de o prezentare a evenimentelor în mod obiectiv, realist, fără a ascunde anumite aspecte care n-ar fi pe placul unora din conducere sau din opoziție. S-a trecut la o informare echidistantă și imparțială a spectatorilor, fără a li se impune gândurile, ideile, convingerile cuiva sau platformele doctrinare ale partidelor sau organizațiilor obștești politizate, telespectatorul urmând să analizeze el însuși situația expusă și să tragă concluziile respective. A sporit consistența informației, iar tematica edițiilor de știri reflecta întreaga gamă de probleme cu care se confrunta republica - noile forme de organizare a activității economice și trecerea la economia de piață, privatizarea, procesele democratizării societății, introducerea în uz larg a grafiei latine, conflictul de pe Nistru și consecințele lui pentru țară.

În august 1990, făcând bilanțul primelor două luni de activitate a Radioteleviziunii Naționale, care conform noului statut era o instituție independentă, chemată să slujească în exclusivitate poporul, conducerea instituției mărturisea într-un interviu despre principiile de activitate și politicile editoriale promovate: „Deoarece suntem o Radioteleviziune independentă (când arbitru al programelor noastre nu mai este reprezentantul unui careva organ de stat sau al vre-o unei organizații obștești politizate, ci - în sfârșit! - doar opinia publică), trebuie să facem tot posibilul pentru a coresponde acestui calificativ, adică suntem obligați să fim obiectivi la maximum în emisiunile noastre, să nu lezăm demnitatea și interesele nimănui. Misiunea noastră supremă - e să informăm obiectiv oamenii fără a ne impune gândurile, ideile, convingerile. Acum Radioteleviziunea exprimă opinii dintre cele mai diferite, spectatorul urmând să analizeze el însuși situația și să facă concluziile respective” [5].

Un aspect al perioadei investigate îl constituie și dările de seamă ale conducerii instituției în fața telespectatorilor despre politicile editoriale promovate, prezentate cu regularitate în acea perioadă inițială de tranziție. În octombrie ale aceluiași an, 1990, conducerea Radioteleviziunii (RTV) Naționale, în persoana președintelui instituției, d-lui Adrian Usatâi, făcea unele generalizări referitor la trecerea la noi forme de organizare a activității instituției audiovizuale naționale independente, accentua încă odată sarcinile principale ce reieșeau din noile politici editoriale:

„Devenind Națională, RTV a Moldovei va năzui mereu să-și îndeplinească la maximum destinația. Nu, însă, fără a ține cont și de minoritățile naționale conlocuitoare, rezervând pentru fiecare din ele un spațiu de emisie direct proporțional cu raportul lor numeric.

Devenind Națională, RTV a Moldovei va năzui mereu să devină liberă de orice influență politică, asigurând cu spațiu de emisie în egală măsură pe orice partid sau mișcare socială.

Devenind Națională, RTV a Moldovei va recunoaște numai un singur dictat - dictatul publicului telespectator și radioascultător, pentru care a fost creată” [6]. Noua concepție a edițiilor informative, noua grilă de emisie au lărgit aria tematică a programelor, însă esențialul constă în faptul că *pluralismul de opinii*, acest însemn al democrației care era de neînchipuit în emisia de un an-doi în urmă, își găsea loc în programele

Televiziunii în cadrul rubricilor „*Restructurarea - dialog actual*”, „*Interviu actual*”, „*Poziția*” (concepții ale mișcărilor obștești), „*Față în față cu realitatea*” și în altele, unde luau cuvântul reprezentanți ai Frontului Popular din Moldova, ai mișcării „Edinstvo”, ai etniilor conlocuitoare... În opinia noastră, un exemplu reușit de schimbare a politicilor editoriale și de transferare a lor în albia pluralismului politic este debutul (în octombrie 1990) ciclului de emisiuni „*Pro- și contra*”, care avea ca prototip talk-show-urile de la BBC. În cadrul emisiunii erau invitați câte un reprezentant notoriu din partea a două partide politice sau mișcări obștești; fiecare reprezentant era însoțit de trei-patru consilieri, consultanți, specialiști în domeniul de discuție. Se pune în dezbateră o problemă stringentă din viața societății și părțile veneau în fața spectatorilor cu opiniile și argumentele sale. Telespectatorului îi rămânea să tragă concluzia - poziția căreia din părți este mai obiectivă, mai argumentată, mai utilă societății. Însă, emisiunea n-a avut o viață lungă. Noul își făcea greu drum. Caracterul deosebit al acestor programe, în comparație cu cele din câmpul precedent al mass-mediei, îi deranja pe unii reprezentanți ai clasei politice aflate la guvernare, trezea nemulțumirea lor. Excluderea din grila de emisie a programului „*Pro-și contra*”, dar și a altor emisiuni la care ne vom referi pe parcurs, a fost un tribut adus perioadei inițiale de tranziție. Specialiștii în politologie explică cele întâmplate în felul următor: „*În cazul Moldovei și altor state posttotalitare din spațiul ex-sovietic, mecanismul puterii nu a ajuns să demonstreze capacități înalte de organizare, să fie receptiv la diversele necesități și interese din societate, să perceapă la timp ideile noi și să pună la îndoială pe cele vechi, să fie permanent atașat cursului de reformare, principiilor realiste de evaluare a scopurilor și rezultatelor*” [7].

În grilele de emisie din perioada investigată au fost introduse mai multe cicluri de emisiuni pe teme sociopolitice cum ar fi, pe lângă cele menționate anterior, „*Dialoguri politice*”, „*Opinia*”, „*Telespectatorul abordează problema*”, „*Popasuri în provincie*”, „*Mondorama*” (sinteza principalelor evenimente ale săptămânii), pe teme economice - revista săptămânală „*Ecoampriza*”, „*Business-club*”. Sporește semnificativ numărul emisiunilor pe teme culturale. Iată doar câteva apariții noi din perioada vizată: „*Avanscena*” (premiere de stagiuni teatrale), „*Pe scenă visul mi-e împlinit*” (autoportrete ale oamenilor de teatru), „*Athenaeum*” (revistă de cultură, artă, literatură), „*Teatrul de miniaturi*” (înscenări satirico-umoristice cu subiecte din realitate), „*Asterisc*” (emisiune de divertisment), „*Spectroscop*” (din lumea picturii), „*Balet, balet*”. Pentru prima dată în istoria instituției în grila de emisie a fost inclus un ciclu de emisiuni, ce aveau ca scop studierea și popularizarea Bibliei. Acest spectru de programe a lărgit considerabil aria tematică a emisiei, a diversificat politicile editoriale promovate, le-a făcut mai ample, mai universale. Noile politici editoriale au scos restricțiile impuse de regimul vechi în reflectarea unor tematici, care în perioada anterioară de activitate erau sub însemnul „tabu”: tematica istorică și cea lingvistică, Pactul Ribentrop-Molotov, foametea și deportările din anii postbelici, mișcarea disidentă în R.S.S.Moldovenească.

Un aspect important al noilor politici editoriale din perioada cercetată îl constituie și utilizarea *elementelor interactive* în programele televizate prin diferite forme: telefon în studio în timpul emisiei directe, adresări permanente către telespectatori prin ziarul „Programele Tele Radio” pentru a le afla opiniile, organizarea întâlnirilor, interviurilor cu spectatorii, a „ușilor deschise” la Televiziune pentru a le afla doleanțele. Aceste procedee, ce țin de interactivitate, făceau ca politicile editoriale promovate să fie în consonanță cu solicitările, aspirațiile telespectatorilor. Iată doar un exemplu: Referindu-se la inaugurarea unui nou ciclu de emisiuni televizate pentru orele dimineții - „*Telematinal*” - dl C. Pârțac, directorul TV Naționale, mărturisea într-un interviu: „*Ne-am adresat publicului telespectator ca să-i aflăm preferințele și să procedăm în corespundere cu aceste preferințe (...). Toate emisiunile noastre, inclusiv programul matinal, trebuie să satisfacă la maximum cerințele auditoriului. E scopul pe care vrem să-l atingem și în numele căruia facem și vom face orice restructurare - de cadre, de mijloace...*” [8]. În urma adresării către telespectatori, au parvenit mai multe ecouri cu propuneri de teme obligatorii pentru discurs, rubrici permanente pentru noul ciclu de emisiuni matinale. Datorită și acestei practici de interactivitate, emisiunile matinale pe parcursul aproape a două decenii s-au ales cu mai puține observații critice din partea spectatorilor și specialiștilor de domeniu, fiind realizate la un bun nivel profesionist și bucurându-se de atenția telespectatorilor pentru sfaturile propuse ce țineau de sănătate, de organizarea treburilor casnice, de popularizarea culturii, a artei, a tradițiilor populare.

Perioada de restructurare s-a încheiat în august 1991, când în dimineața zilei de 19 august posturile de radio și de televiziune de la Moscova au transmis mesajul, că „în scopul depășirii crizei profunde și atotcuprinzătoare

re, a confruntărilor politice, etnice și civile, a haosului și anarhiei din societate, care amenință suveranitatea, integritatea teritorială, libertatea și independența Patriei”, puterea în Uniunea Sovietică timp de câteva zile a fost capturată de un așa numit Comitet de stat pentru starea excepțională (Государственный Комитет по чрезвычайному положению - ГКЧП). În continuarea mesajului matinal se anunța că M. Gorbaciov nu este în stare să-și îndeplinească funcțiile de președinte de țară din cauza sănătății și că în Uniunea Sovietică a fost declarată stare de urgență. Aceasta semnifică o restrângere, o delimitare a drepturilor fundamentale civile, în special libertatea de exprimare și introducerea unui control riguros, integral asupra tuturor mijloacelor mass-media. În acea dimineață de 19 august, din cele câteva canale TV de la Moscova rămânea pe post doar un singur canal - Televiziunea Centrală - 1, grila de emisie al căruia a fost schimbată radical - se retransmitea baletul „Lacul lebedelor”, muzică simfonică, alte programe muzicale, întrerupte de rarele buletine de știri.

Dar care era situația la Televiziunea din Moldova? Un tablou integru cu detalii importante sunt prezente în amintirile reputatului telejurnalist, publicist, comentator politic Petru BOGATU, care pe atunci activa în postură de redactor-șef adjunct la Redacția de Actualități a Televiziunii Naționale: *„O circulară de la Moscova soma toate posturile de radio și televiziune să transmită non-stop secvențe din baletul „Lacul lebedelor” de P. I. Ceaikovski. În ciuda acestui fapt, după o întrevvedere între patru ochi, directorul, fără girul căruia nicio redacție nu putea să se afle în emisie directă, a dat undă verde, fapt ce ne-a permis să spargem embargoul sovietic. Astfel, în dimineața zilei de 19 august 1991, TVM a fost singurul canal de televiziune din URSS care nu s-a conformat restricțiilor impuse de GKCP și a ignorat „Lacul lebedelor”. Împreună cu Valeriu Saharneanu, redactorul-șef la Actualități, care între timp, întrerupându-și concediul, sosi la redacție, am scris primele comentarii, unde arătăm că la Moscova e în plină derulare o periculoasă rebeliune neostalinistă și antidemocratică. Însoțite de imagini de la Moscova, pe care ni le oferea generos CNN, acestea au fost transmise la mici intervale de timp, ca apoi, să fie repetate. De fapt, Televiziunea deveni cea dintâi redută de rezistență anti-puci”.*

Ca urmare a evenimentelor din august 1991, autoritatea Partidului Comunist se prăbușește, iar Uniunea Sovietică intră într-un colaps final. Începe o nouă epocă istorică, care va schimba radical și situația din mass-media. Or, modificările radicale au devenit posibile datorită schimbărilor în conștiința cetățenilor care a survenit în mare parte datorită activităților mass-mediei - presei scrise, audiovizualului. Spectatorii au obținut posibilitatea de a cunoaște opinii diferite despre realitățile și fenomenele vieții cotidiene, de a se familiariza și a accepta pluralismul de opinii ca o necesitate vitală a unei societăți democratice. Politicile de transparență promovate de către instituțiile mass-media au facilitat procesele de schimbări democratice în fosta societate sovietică. În topul ratingului de încredere ale diferitelor instituții sociale, redacțiile mass-media ocupau primele poziții. Iar jurnaliștii în anii restructurării erau numiți „prorabii (maiștrii) perestroicai, „promotori ai libertății și democrației”.

Anul 1992 continuă cu emisiuni ce confirmă caracterul schimbărilor democratice din societate. În zilele de luni este pusă pe post emisiunea „În fața poporului”, cu telefon în studio și la care participă reprezentanții conducerii de vârf a republicii - membrii Guvernului, Parlamentului, Președinției. Continuă să apară și emisiunea „Opinia”, în cadrul căreia își expun poziția reprezentanții partidelor politice, care se înmulțesc. Este inaugurat ciclul „Sociocanal” (redactor și prezentator Sergiu Mârzenco) cu rubricile „Sărăcie totală”- Situația catastrofală la sat”, „Răspundem telespectatorilor”. Tematicii economice îi este dedicat un nou ciclu, intitulat „Ecoampriză”, care-și pune scopul de a ajuta țara să-și dezvolte o veritabilă economie de piață, invitând în fața camerelor de luat vederi economiști, oameni de afaceri. Prezintă interes și „Popasuri în provincie”, emisiune realizată în localitățile sătești ale republicii.

Continuă să apară și emisiunile ce reflectau situația social-politică tensionată din Republica Moldova. Iată doar câteva rânduri dintr-o adnotare la programele din ciclul „La tema zilei”: *„Nu există un remediu mai eficient contra tulburărilor sociale decât discuțiile la „masa rotundă”, în cadrul cărora fiecare are posibilitatea de a-și spune părul, cedând puținul spre a câștiga mai mult.. Doar nu înzadar se spune că politica e arta a ceea ce e cu puțință. Politica compromisurilor raționale e, probabil, ceea ce ne poate scoate, fără vărsări de sânge, din impasul politic și interetnic de azi. În această săptămână (13-19 aprilie, 1992) Televiziunea Națională programează două „mese rotunde” - una cu reprezentanți ai minorităților naționale și alta - cu reprezentanți ai intelectualității din republică” [9].*

În anii 1993-1994 Televiziunea Națională își continue ciclurile și rubricile din anii precedenți, cu mai multe Telemaratoane, cu Ore ale Parlamentului, Guvernului. Mai nou - se pune în discuție Proiectul Constituției Republicii Moldova. Apare ciclul de emisiuni „Art-club”, un proiect de autor ce-i aparține *Valentinei Cecoltan*. S-a întâmplat ca emisiunea să aibă o viață lungă, de 30 de ani, din 1993 și până în 2022. În anul 1994 Televiziunea din Moldova intră în sistemul Eurovizionii, fiind dată în funcție Stația terestră de recepție și emisie cosmică pentru schimbul de știri în cadrul țărilor-pr-membre ale Eurovizionii. Orele de emisie ale Televiziunii erau reduse: 7.00-9.00 și 16.00-24.00.

Însă, pe lângă succesele de activitate în spiritul democratic, se observă și primele însemne de cedare a unor poziții obținute în primii ani de tranziție. Tot mai insistent se revine la unele practici din perioada precedentă. Sporește volumul de emisie dedicat reflectării activității organelor statale (Președinție, Parlament, Guvern), care era completat cu tipice dări de seamă, în care era expusă situația politică, socială, economică din țară în viziunea reprezentanților puterii și, de regulă, lipseau alte puncte de vedere - reminiscențe ale sistemului totalitarist. Drept dovadă a celor constatate servește faptul deschiderii a câtorva cicluri de rapoarte, așa numitele „Ore” - „Ora Președintelui” la 1 februarie, „Ora Parlamentului” la 8 februarie și „Ora Guvernului” la 11 februarie 1993 [10].

În anul 1994, în urma alegerilor parlamentare, se schimbă raportul de forțe ajunse în legislativul republicii. Un partid de stânga (Partidul Democrat Agrar din Moldova), format în majoritate din nomenclatura veche a partidului comunist, în urma scrutinului obține majoritatea voturilor, iar odată cu voturile – și dreptul de a forma executivul, alte organe de conducere.

Cele întâmplate au devenit posibile, în primul rând, din cauza situației economice dezastruoase în care a ajuns tânărul stat independent, situație care s-a instaurat după prăbușirea URSS și ruperea relațiilor economice din cadrul gospodăriei cândva unitare; din cauza lipsei de protecție socială, neîncrederii într-un viitor mai bun, a condițiilor de derivă generală, dar, nu în ultimul rând, și din lipsa unor practici de conducere, de dirijare a tinerei democrații, care făcea primii pași pe fâgașul unui nou sistem social, într-o societate departe de a fi pregătită pentru schimbări radicale în orânduirea socială, determinată de mai multe decenii de viață și de activitate într-un sistem totalitarist, autoritar-partinic, strict planificat, lipsit de pluralism de opinii.

Perioada de relativă libertate de la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90, a fost prea scurtă pentru a izbuti efectuarea unor reforme, care ar schimba radical spre bine viața cetățeanului, i-ar schimba mentalitatea de obediență, de postură de șurub în cadrul unui mecanism de stat.

Noul raport de forțe politice, noua situație social-politică stabilită în Republica Moldova nu putea să nu influențeze activitatea celui mai important mijloc de comunicare în masă - Televiziunea Națională. La 11 martie 1994 a fost emis un decret prezidențial prin care se lichida Radioteleviziunea Națională și se crea Compania de Stat „Teleradio-Moldova”. Revenirea la instituția de stat era motivată în felul următor - „în scopul asigurării caracterului obiectiv al informațiilor, excluderii pericolului monopolizării radioului și televiziunii de către partide, organizații social-politice și coaliții ale lor și al asigurării activității eficiente a radioului și televiziunii pe principii democratice în interesul statului și societății” [11]. Din capul locului vom menționa că erau motive inventate, deoarece libertatea de expresie, pluralismul de opinii, care și-au găsit loc în programele televiziunii din perioada precedentă, posibilitățile de a se expune, oferite tuturor forțelor politice din societate, nu puteau monopoliza radioul și televiziunea fiindcă toate structurile politice aveau posibilități neîngrădite, reale și egale de a-și prezenta pozițiile, ideile, opiniile în cadrul unui șir de programe de dezbateri, construite pe principii democratice, la care ne-am referit în subcapitolul anterior.

De facto, în Moldova aceleași elite din perioada comunistă și-au menținut controlul politic în societate, necesitatea schimbărilor nematerializându-se la nivelul conștiinței acestora, iar Televiziunea urmând a fi utilizată în calitate de unealtă a propagandei de stat. Din grila de emisie au fost omise programele „Poziția” - o tribună a partidelor, a mișcărilor politice, a dezbaterilor libere pe marginea celor mai actuale probleme din viața țării, „Opinia” - o emisiune la baza căreia se afla principiul interactivității, „Pro- și contra” - un program de dezbateri și altele. În schimb, analizând publicațiile din săptămânalul „Programele „Teleradio” din anii 1995-1998, ne vom convinge că rămân intacte emisiunile de dare de seamă - „Orele” Președintelui, Parlamentului, Guvernului, care reflectau activitatea instituțiilor de stat. Un alt obiectiv îl constituia mobilizarea pentru campaniile agricole, electorale. Pe semne, deschiderea către pluralismul de opinii, către o libertate

de exprimare a diferitelor viziuni, păreri, ce persistau în societate, a fost prematură pentru clasa politică aflată la guvernare.

Mecanismele de influențare a politicilor editoriale, promovate de Televiziunea de stat din Moldova de către instituțiile de guvernare, erau cele mai variate. Unul din ele îl constituie crearea serviciilor de presă ale ministerelor și departamentelor, care, în majoritate, nu făceau altceva decât să lustruiască imaginea instituției și a conducătorului ei. Serviciile respective pregăteau informații, reportaje, interviuri, corespondențe, care erau difuzate la Televiziunea de Stat „fără ca redacțiile să se implice în conținutul lor și care în mare parte erau lipsite de orice element de analiză critică din punctul de vedere al interesului public” [12, p. 85].

Un alt mecanism de imixtiune în politicile editoriale îl reprezintă utilizarea modelului numit în literatura de specialitate „agenda setting” (model al agendei) care modelează influența canalului mediatic asupra audienței. Esența modelului „agendei” este că, odată cu faptele, evenimentele transmise, jurnaliștii propun și semnificațiile lor, nu de fiecare dată corecte și echilibrate, astfel configurând o anumită „imagine” despre lume. Or, metoda, felul de selectare a informației pentru buletinele de știri, de plasare a ei într-o ordine anumită în ediție, permite de a deduce valorile promovate de instituția mediatică și de a influența modul de gândire a spectatorilor, a comunităților. Utilizând acest model, televiziunea era (și este) creatoare de agendă, de ordine de zi, făuritoare de priorități pentru spectatori. Atunci când televiziunea prezintă anumite evenimente în mod intens și frecvent, audiența consideră că acele evenimente sunt importante și este convinsă că ceea ce i se oferă ca subiecte de maxim interes reprezintă probleme importante și semnificative pentru țară. Iar conținuturile edițiilor de știri la Televiziunea de stat din Moldova erau adunate, în majoritate, din corespondențe siropoase despre întâlnirile conducerii republicii cu populația mulțumită de grija ce i-o poartă guvernarea. Se evita să se aducă în discuție probleme vizând privatizarea, șomajul ce lua proporții, reformarea agriculturii pe principiul pieței libere, calitatea vieții și multe alte probleme de interes social general. În cazul dat putem vorbi despre o politică editorială în interesul guvernării, care rezultă din selecția tendențioasă a tematicii subiectelor, din ordinea plasării lor în ediție, din influența pe care o exercită instituția media asupra fiecărui individ, asupra întregii societăți.

Investigația sociologică, efectuată în anul 1997 de către Centrul non-guvernamental de Analiză și Investigatii Sociologice, Politologice și Psihologice CIVIS, aduce argumente în favoarea ipotezei expuse, conform căreia modelul „agenda setting” era utilizat în favoarea organelor de guvernare și atesta că agenții politici ai Puterii beneficiază de o mediatizare mai intensă decât Opoziția. La capitolul - Frecvența mediatizării Puterii și Opoziției, în cadrul edițiilor de știri de la Televiziunea de Stat 39,8 procente din volumul de emisie reveneau Puterii, 58,5 procente - agenților eterogeni și doar 1,64 procente - Opoziției. Referitor la frecvența diferitor teme în cadrul emisiunilor informative și a celor social-politice și economice se menționează că în perioada cercetată (16-22 iunie, 4-10 august, 22-28 septembrie) la Televiziunea de Stat nu s-a vorbit și nu s-au pus în dezbatere temele șomajului, corupției, protestelor sociale, privatizării și altele de importanță majoră pentru țară în acei ani [13, p. 4-14]. În așa mod, prin politicile editoriale convenabile Puterii, audienței i se dicta ce este important să cunoască și ce nu din viața reală a țării, informația fiind distorsionată și fragmentată.

A fost redusă finanțarea televiziunii, care echivala cu reducerea volumului de emisie, ceea ce constituia încă o pârghie de influență a politicilor editoriale. Analizând durata emisiunilor din perioada estimată (conform săptămânalului „Programele Teleradio”), vom conchide: din anul 1997 se atestă o reducere esențială a timpului de emisie - de la 18 ore de emisie zilnică la 7 ore în zilele de lucru, 11 ore - sâmbăta și 16 ore - duminica. Începând cu noiembrie 1998 Televiziunea de stat emite doar câte 6 ore pe zi, inclusiv și în zilele de sâmbătă și de duminică. Grila de emisie aduna două ediții de actualități „Mesager” în limbile română și rusă, două teledocumentare de știri la deschiderea și închiderea zilei de emisie, un serial mexican „Prizoniera dragostei” cu peste o sută de episoade, „Orele” Președintelui, Parlamentului, Guvernului și încă câteva emisiuni din domeniul divertismentului pentru zilele de odihnă. La șirul de emisiuni de dezbateri politice, care au fost omise mai înainte, au fost alăturate și alte programe gen - publicistice, didactice, cognitive: „Dimensiuni economice”, „Axa” (întâlniri cu figuri proeminente), „Cursuri preuniversitare”, „Vreau să știu” (teleenciclopedie pentru elevi), „ABC-ul dreptului”, „Vivat profesia!”, dar și programe ale altor studiouri - „Deutsche Welle” (Germania), „Family Album” (SUA) și altele.

Vom constata că problema volumului de emisie va rămâne acută și în anii următori, ceea ce nu ne permite să vorbim despre o politică editorială coerentă, despre o periodicitate respectată a ciclurilor de emisiuni, despre o acoperire tematică variată, despre satisfacerea intereselor informaționale ale mai multor categorii de spectatori.

Concluzii

Vom reitiera că în perioada analizată politicile editoriale promovate au purtat un caracter tranzitoriu și s-au produs sub însemnul divergențelor dintre formele vechi de organizare a activității de creație, caracteristice sistemului totalitar și noile principii de funcționare ale mass-media proprii unei societăți democratice. Programele televizate au fost influențate de aspectul reproductiv al perioadei tranzitorii, care s-a impus prin tendințe de a reevoca, de a reactualiza idei, valori, mecanisme autoritar-totalitare ale experienței anterioare.

Totodată, în comparație cu perioada precedentă, emisia televizată a făcut pași fermi pe calea democratizării. În programele publicistice și de actualități își găsește locul libertatea de exprimare, pluralismul de opinii. Au fost scoase restricțiile impuse de regimul totalitar-comunist în oglindirea unor tematici, cum ar fi istoria, limba poporului, foametea provocată, deportările etc. Televiziunea devine mai receptivă la evenimentele și procesele, ce au loc în viața socială. Informația este separată de comentarii, urmând ca telespectatorul să analizeze știrile prezentate și să tragă concluziile respective. Tematica edițiilor de știri și publicistice tinde să reflecte întreaga gamă de probleme cu care se confrunta statul la început de cale. Faptele invocate demonstrează că în perioada analizată, la televiziune au fost adoptate și implementate noi politici editoriale, apropiate de spiritul politicilor proprii unei instituții publice audiovizuale. Însă inexistența unei societăți civile active, care și-ar dori o astfel de instituție, ar monitoriza activitățile ei, dar și incapacitatea conducerii, elitei politice de a se debarasa efectiv de conservatismul și practicile vechi de dirijare cu mass-media, formau stivla principală în calea democratizării activității instituției audiovizualului național.

Referințe:

1. *Săptămânalul „Programele Radio și TV” al Comitetului de Stat pentru radiodifuziune și televiziune* (nr. 8, februarie 1990).
2. SACA V., *Interese politice și relații politice: Dimensiuni tranzitorii*. Chișinău: USM, 2001.
3. *Săptămânalul „Programele Radio și TV” al Comitetului de Stat pentru radiodifuziune și televiziune* (nr. 9, februarie 1990).
4. *Săptămânalul „Programele TeleRadio” al Radioteleviziunii Naționale* (nr. 29, iulie 1990).
5. *Săptămânalul „Programele TeleRadio” al Radioteleviziunii Naționale* (nr. 35, august 1990).
6. *Săptămânalul „Programele TeleRadio” al Radioteleviziunii Naționale* (nr. 42, octombrie 1990).
7. SACA V., *Interese politice și relații politice: Dimensiuni tranzitorii*. Chișinău: USM, 2000, p. 48.
8. *Săptămânalul „Programele TeleRadio” al Radioteleviziunii Naționale* (nr. 41, octombrie 1990).
9. *Săptămânalul „Programele TeleRadio” al Radioteleviziunii Naționale* (nr. 16, aprilie 1992).
10. *Săptămânalul „Programele TeleRadio” al Radioteleviziunii Naționale* (nr. 6, februarie 1993).
11. *Monitorul oficial nr.3 din 18 martie 1994. Decretul cu privire la lăcidarea Radioteleviziunii Naționale și crearea Companiei de Stat „Teleradio-Moldova”*.
12. *Libertățile mass-media în Republica Moldova*. Chișinău: Princeps, 2000, p. 85.
13. MIHAILOV E. *Monitorizarea Televiziunii de stat și a studioului Catalan*. În: *Mass-media. Buletin analitic*. CIJ, decembrie 1997, p. 4-14.

Date despre autor:

Boris PARFENTIEV, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: boris.parfentiev@usm.md

ORCID: 0000-0003-3531-9102